

BORTOM OFFER ELLER ÖVERLEVARE

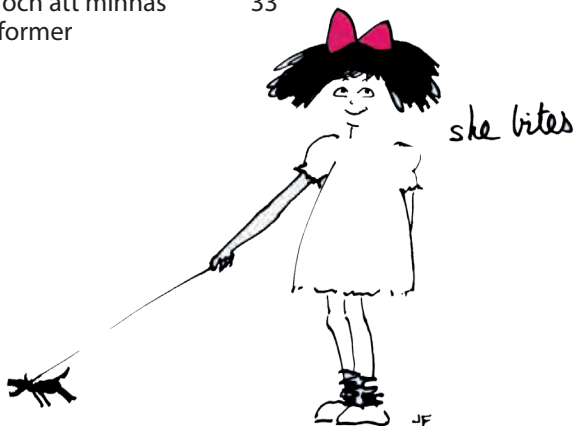
– sexuellt våld, identitet och
feministisk teori och praktik

Liz Kelly, Sheila Burton
& Linda Regan

EN BROSCHYR FRÅN KVINNOFRONTEN

INNEHÅLL

Förord	3
Bortom offer eller överlevare	5
Omtolkning av feminismen	6
Akademisk feminism	8
Kommersialiserad feminism	9
Feministisk aktivism	10
Omtolkning av sexuellt våld	15
Bortom offer och överlevare som motsatser och/eller identiteter	23
Antingen "offer" eller "överlevare"?	26
Värdet av motstånd och förmåga att hantera situationen	28
Att förstärka eller försvaga avskärmande	29
Metaforer som inte erbjuder någon hjälp	31
Att erkänna skadan	32
Bortom antingen/eller och att minnas feministiska handlingsformer	33

Kvinnofronten, 2022

Denna text är ett utdrag ur boken "Sexuella övergrepp mot kvinnor och flickor", som var en konferensdokumentation från Roks 1997.

Översättning: Karin Lindeqvist.

Grafisk form: Kvinnofronten. Illustrationer: Jacky Fleming, jackyflaming.co.uk

Omslag: collage med egna bilder samt bilder från www.freepik.com

ISBN 978-91-985203-8-5

FÖRORD

Detta häfte är en nypublicering av en text av forskarna **Liz Kelly, Sheila Burton** och **Linda Regan**. Den visar på skillnaden mellan en idag allt vanligare kommersialisering av feminismen och vår feministiska aktivism när det gäller synen på kvinnors utsatthet för mäns sexualiserade våld.

Texten avslöjar myten om kvinnor som antingen "offer" eller "överlevare", och visar hur det i själva verket inte finns något sådant antingen/eller. Kvinnor görs till offer i patriarkatet, men vi är överlevare på samma gång. Författarna förklarar också vad denna kommersialiserade omtolkning av feminismen får för följder.

Sedan texten skrevs har både kommersialismen och individualismen brett ut sig än mer. Därför tycker vi att det känns desto viktigare att sprida vidare denna feministiskt aktivistiska analys idag.

Kvinnofronten

Starka, modiga kvinnor och barn kan samtidigt känna sig sårade, små och skadade, både när övergreppen sker och efteråt. Målsättningen för feministiskt stödarbete måste vara att låta båda aspekter existera samtidigt och att vidhålla att båda kan vara sanna, i stället för att bidra till att upprätthålla falska motsatser.

BORTOM OFFER ELLER ÖVERLEVARE

– sexuellt våld, identitet och feministisk teori och praktik

Denna essä behandlar olika debatter och konflikter kring frågan hur man ska förstå det som sker när någon blir offer för sexuellt våld. Det är konflikter som får konsekvenser för feministisk normbildning – för teori, forskning och praktik.

Essän består av fyra delar: *Omtolkning av feminismen*; *Omtolkning av sexuellt våld*; *Bortom "offer" eller "överlevare"* och *Bortom antingen/eller*.

Tre områden kommer vi att studera mer ingående. För det första visar vi hur feministisk kunskap och förståelse av våld och övergrepp har ifrågasatts av personer både inom den feministiska rörelsen och utanför, och då i synnerhet genom nedsättande föreställningar om så kallad "offerfeminism". För det andra tar vi upp hur forskningsresultat som visar hur vanligt förekommande sexuellt våld är har förnekats

från akademiskt håll, och för det tredje redogör vi för det vi kallar "motsattsparet offer/överlevare" som ofta präglar det terapeutiska synsättet.

Dessa förändringar får konsekvenser för hur feminismen uppfattas. Det påverkar också hur man definierar och bedriver forskning kring sexuellt våld och vilka sätt man väljer för att bemöta våldet.

Vår huvudpunkt är att strider om hur man skall förstå det som händer när någon blir utsatt för övergrepp pågår på flera områden. Fastän vi analyserar sambanden mellan olika utvecklingar, menar vi inte att de utgör en del av ett konspiratoriskt "bakslag" mot feminismen. Vår oro gäller hur feministisk teori och praktik påverkas/har påverkats. För att utveckla dessa teman måste vi klargöra vissa sammanhang och grundförutsättningar, särskilt hur

viktiga språket och hur händelser och företeelser benämns är för feminismen. Vi har också invändningar mot de nuvarande sätten att använda begreppet

"bakslag" ("*backlash*") och överförändringar inom den västerländska feminismen, särskilt i USA och Storbritannien.

OMTOLKNING AV FEMINISMEN

Den politiska betydelsen av hur man benämner händelser och företeelser har varit en central fråga för feminismen. Detta märks kanske särskilt tydligt i arbetet kring sexuellt våld. Ett återkommande tema inom feminismen har varit att förnya språket och skapa innebörder för att beskriva kvinnors verklighet (Kelly 1988, Raymond 1986, Stanley 1990). Deborah Cameron har analyserat språkets makt att förklara verkligheten, både genom att sätta gränser och öppna möjligheter för vad som går att tänka och säga (Cameron 1985).

Det är medvetenheten om innebördens makt som gör begreppet "diskurs" (debatt om och vidareutveckling av teoretiska positioner) så användbart för en stor del av samtida feministiska teorier. Diskursen innefattar ett erkännande att idéer har påtagliga

konsekvenser, och att de har en avgörande betydelse för att skapa det som räknas som "verkligt". Samtidigt är det ett erkännande av makten i det som blir "dominerande" diskurser. Det är genom att synliggöra och beskriva olika sätt som kvinnor görs till offer och genom att vidga de snäva definitioner som finns i lagtext, inom sjukvården och forskningen, som feminismen förändrat dominerande diskurser. Det motstånd mot feministiska omtolkningar och kunskaper som vi utforskar i denna essä är inte bara föreställningar. Det utgörs av inflytelserika ideologier som har en rad potentiella och faktiska konsekvenser. De kan göra det möjligt att omarbota och återupprätta gamla betydelser och definitioner från tiden före feminismens genombrott.

Vi är kritiska till många av de sätt som man numera använder

Det är inte möjligt för kvinnor att utmana, och än mindre att "ta" makten, utan att det uppstår en reaktion och ett motstånd. "Bakslag" används ofta i förenklade och pessimistiska formuleringar som antyder ett orättvist och småsint motstånd mot kvinnors svårvunna segrar. I stället bör det ses som en oundviklig och återkommande del i all kamp för frihet.

begreppet "bakslag" på. Det är varken ett "nytt" begrepp eller ett nytt fenomen. Shulamith Firestone, i sin ofta kritiserade men sällan lästa klassiker *The Dialectics of Sex: The Case for Feminist Revolution* (1972), använder det för att beskriva tiden mellan den västerländska feminismens första och andra våg. Hon påstår att man använde en rad strategier för att avvärja hotande angrepp mot patriarkala förhållanden. Hon gör också det viktiga påpekandet att ingen släpper ifrån sig makt utan kamp. Det är inte möjligt för kvinnor att utmana, och än mindre att "ta" makten, utan att det uppstår en reaktion och ett motstånd. "Bakslag" används ofta i förenklade och pessimistiska formuleringar som antyder ett orättvist och småsint motstånd mot kvinnors svårvunna segrar. I stället bör det ses som en oundviklig och återkommande del i all kamp för frihet.

Den sistnämnda förklaringen medför att motståndet mot för-

ändringar kan förutses och att man kan skapa strategier för att övervinna det. När "mottoffensiven" kommer är detta ett bevis på att man blivit ett hot mot den nuvarande samhällsordningen. I denna mening är det inte så mycket ett nederlag som ett inslag av framgång som måste uppmärksammas. Man måste försvara vunna positioner i stället för att låta motståndet ge upphov till nostalgiska tillbakablickar på något slags "gylle" förflutet. Att studera var, hur och över vilka frågor sådana reaktioner uppstår bör vara ett utmärkt sätt att upptäcka sprickorna i patriarkatets makt.

Att så många av dessa stridigheter rör sexualitet, sexuellt våld och kvinnors förmåga att leva oberoende av män är, enligt vår åsikt, mycket viktigt och bör studeras noggrant. Även om en del feministisk forskning faktiskt ägnar sig åt detta, och vi hänför även vårt eget arbete dit, får dock begreppet "bakslag" alltför ofta er-

sätta en analys.

När vi försökte förstå den senaste tidens händelser kom vi fram till att den traditionella uppdelningen i liberal, socialistisk och radikal feminism inte gav någon vägledning. Att utgå från kategorier baserade på identitet som till exempel feminism grundad i identiteten som svart kvinna eller lesbisk feminism var heller inte till hjälp. De har dock var och en fortsatt betydelse i utvecklingen av kvinnorörelsens olika delar. Att det framträtt en kvinnlig akademiker som blivit mycket populär och som beskrivs – och presenterar sig själv – som feminismens räddare och samtidigt dess mest kraftfulla utmanare

(Camille Paglia¹), kräver allvarlig kritisk eftertanke.

När man funderar över vilka distinktioner som skulle göra det möjligt att förstå vad som händer i tider av förändring kan ett annat sätt att betrakta feministisk verksamhet som vi föreslår vara användbart. De kategorier vi beskriver hänför sig till de syften och verksamhetsområden som utgör dagens västerländska feminism. De varken utesluter varandra (enskilda kvinnor kan vara verksamma inom mer än ett område, även om en del kombinationer är svårare och mer motsäggelsefulla än andra) eller är avsedda som alternativ till tidigare indelningar.

AKADEMISK FEMINISM

Akademisk feminism ägnar sig främst åt att utifrån ett kvinnoperspektiv skapa kunskap. Fastän det finns många skillnader mellan feministiska akademiker sinsemellan råder det ingen tvekan om att huvudintresset för de flesta har skiftat under det senaste årtiondet. De har inriktat sig på debatter inom den akademiska världen. Teoribildningen har kommit allt längre bort från försöken att skapa förändring i världen utanför institutionen. Det är inte längre så att de böcker som in-

tresserar, eggat och upprör läses av olika grupper kvinnor. Många – kanske de flesta – akademiska feministiska texter är för svårtillgängliga för flertalet feminister. Adrienne Richs (1978) dröm om ett gemensamt språk har blivit allt svårare att föreställa sig. Förhoppningen om att få en plats vid institutionens "hedersbord" gör det mycket troligare att texter

1. Hon har vid fler än ett tillfälle sagt att hennes ambition är att "rädda feminismen från feministerna" (se till exempel *Irish Independent* 12 januari 1994).

*Teoribildningen har kommit allt längre bort
från försöken att skapa förändring i världen utanför
institutionen.*

av dagens manlige inneguru dyker upp på kvinnostudiernas litteraturlistor, än spännande, utmanande och lättillgängliga skrifter av feminister som Cynthia Cockburn (1992) eller Cynthia Enloe (1989, 1990). Vi har tidigare refererat till denna förändring som en "romans med epistemologin" (Kelly, Burton och Regan, 1994), eller som vi säger till vardags: ett pysslande med långa ord som börjar på e.

Detta får avsevärda faktiska och potentiella konsekvenser för feminismens förmåga att utmana språket och de dominerande diskurserna. Inte minst har akademiska feministers anpassning till

den akademiska världen lett till att de använder ett språk som utesluter många. Av särskild vikt i detta sammanhang är att man gått ifrån uppgiften att skapa "användbar kunskap" (kunskap som skapats för att bättre förstå förtrycket av kvinnor och genom kunskapen kunna förändra det) och gått in i den abstrakta teorins nejder (eller, som Kate Grant [1994] har kallat det, "teoriarré"). Dagens akademiska feminism ger sällan kvinnorörelsen användbar kunskap eller tolkningsredskap för att göra samtidens händelser och omständigheter begripliga.

KOMMERSIELL FEMINISM

Kommersialiserad feminism hör framförallt hemma i näringslivet. Feminism som "går att sälja" och som är ekonomiskt lönsam är ett direkt resultat av kvinnorörelsens framgångar med att förändra kulturella värderingar. Två typiska områden är massmedia och terapeutiska tjänster (även om denna uppdelning i viss mån är falsk med tanke på den framgång som terapeutiska

texter haft). Det finns nu ett antal mycket framgångsrika och kända kvinnor som inte är rädda för att använda "ordet som börjar på f" och deras verksamhet är ofta både glamourös och inkomstbringande. Böcker och filmer marknadsförs nu som feministiska jättesuccéer på ett sätt som var otänkbart för bara några år sedan. Intresset för terapi, självutveckling och självhjälp ökar uppenbarligen, och i

många stycken hämtar de uttalat eller outtalat insikt, teori, metod och syften från feminismen. Båda kombineras i Gloria Steinems (1993) och Naomi Wolfs (1993) nyligen utgivna böcker.

Vad som är mest utmärkande för "säljbar" feminism är att den är inriktad på den enskilda individen. Den gör inga analyser av de komplicerade frågor som många feministiska akademiker och aktivister kämpar med, frågor som vilka kvinnor som inkluderas i eller utesluts från analyser och/eller kampanjer och stöd, eller det växande antalet materiella begränsningar i kvinnors liv. Problemet – som saknade namn under femtioalet och som man

på sjuttioalet hävdade berodde på männens makt och männens beteenden – har genom ett komplicerat hokus pokus förvandlats till kvinnors ovilja att använda sin egen makt och behov av bättre självkänsla. Böcker som uppmanar oss att "reda ut oss själva", "ta tag i och använda vår makt"² är nu bästsäljare. Omfattningen i vilken orden "jag känner" används när talaren i själva verket menar "jag anser" eller "jag är övertygad om" är ett enkelt exempel på den djupgående förändringen i riktning mot ett terapeutiskt förhållningssätt. Man behöver bara lyssna ett par minuter på ett samtal för att få tillräckliga bevis för detta.

FEMINISTISK AKTIVISM

Tvärt emot vad som beskrivs i den del akademiska och kommersialiserade feministiska texter, arbetar feministiska aktivister fortfarande på att förändra den nuvarande samhällsordningen. Detta arbete innefattar opinionsbildning, nätverk av kvinnor i kvinnoorganisationer, nätverk för aktioner, icke-kommersiell bok- och tidskriftsutgivning och kvinnoorganisationer såsom kvinnojourer och våldtäktsjourer. Grupper, nätverk och koalitioner kan vara inriktade på en enstaka

fråga eller ha en bredare målsättning, deras arbetsområde kan vara lokalt, regionalt, riksomfattande eller internationellt. En del har medlemskap som grundar sig på gruppstillhörighet, andra inte. Medan formerna kan ha

2. *Frågan om vilka kvinnor som har tillgång till materiell och social makt, och om de använder den för sig själva eller för att förbättra situationen för alla kvinnor, är nyckelfrågor för feminismen.*

3. *Detta har blivit en kliché så till den grad att den får oss att glömma att till exempel demonstrationen för rätt till abort i USA 1993 var den största någon kan minnas.*

Den brist på kunskap om samtida aktivism som många "mediafeminister" visar i sina uttalanden kan få en att tappa hakan och är grovt förolämpande mot alla de kvinnor som är en del av den.

ändrats finns många av de verksamheter som karakteriserade feministisk aktivism på sjuttioalet kvar, och nya delar har tillkommit (Griffin, 1995). Vad som har förändrats är att i dag får endast en liten del av denna aktivitet någon uppmärksamhet, särskilt i Storbritannien. Det är ironiskt nog lättare att få information om kvinnoaktiviteter i andra länder än i sitt eget.

Även om allmänt synliga protester och demonstrationer minskat i många västländer³, förekommer de i stor omfattning i andra delar av världen. Man måste dock ha i minnet att en del av angreppen mot feministisk teori och praktik har tagit sig sådana former att det skapat konflikter och dilemman som man inte på en gång kan förstå hur man ska lösa. Det krävs eftertanke innan det blir klart vad man bör göra.

Vad som är angeläget för oss är de komplexa sambanden mellan dessa olika slag av feministisk aktivitet, och i synnerhet de skenbilder av det förflutna och nuet som skadar och gör orättvisa mot båda. Många texter om den samtida kvinnorörelsens historia

hämtar uppgifter från böcker och skrifter som till stor del underlåter att ta upp den rika mångfalden i lokal aktivism (Radford 1994). Den brist på kunskap om samtida aktivism som många "mediafeminister" visar i sina uttalanden kan få en att tappa hakan och är grovt förolämpande mot alla de kvinnor som är en del av den.

Av betydelse här är hur man på senare tid ställt upp och jämfört den nya "makt-feminismen" med dess sorgliga föregångare "offerfeminismen". Förespråkarna för detta överbryggar skillnaden mellan akademisk och kommersialiserad feminism (Paglia 1994, Roiphe 1994, Wolf 1993). Denna prydligt konstruerade uppdelning förutsätter att viktiga delar av feministisk historia antingen ignoreras eller förvrängs.

- Att ifrågasätta makt, och i synnerhet "makt över", har länge varit en del av feministisk teori och praktik.
- Att synliggörandet av och motståndet mot mäns många olika övergrepp på kvinnor har varit bland feminismens främsta mål. Det har varit ett viktigt arbetsområde för kvinnoorganisationer

under såväl den äldre som den moderna kvinnorörelsen. Denna fråga har också lett till internationellt samarbete. Detta resulterade bland annat i att vid FN:s kongress om mänskliga rättigheter i Wien 1994 drev en stor, välorganiserad och engagerad koalition av kvinnor från alla kontinenterna kravet att "köns-specifikt våld" skulle förklaras som en grundläggande fråga om mänskliga rättigheter.

- Att det var feministisk insikt om de negativa betydelseerna av ordet "offer" som ledde till att man började använda uttrycket "överlevare". Denna förändring har sedan anammats av många i deras professionella verksamhet (se nedan).

- Kathleen Barrys (1979) arbete om betydelsen och innebörden av "offer" och "att göra/ göras till offer", som sedan har vidareutvecklats av andra.

För feminister finns det inget problemfritt sätt att förhålla sig till makt, vare sig det gäller personlig, yrkesmässig eller institutionaliserad sådan (Kelly 1992). Begreppet är i sig självt omstritt liksom dess användning i förhål-

lande till andra. Dessutom avviker "att använda den makt man har" för att bara förbättra för en själv markant från feminismens ursprungliga ambition att krossa det strukturella förtrycket av alla kvinnor.

Att förneka kunskapen om hur mäns våld gör kvinnor till offer genom att påstå att feminister har skapat begreppet "offerroll", eller att feminister framställer kvinnor som oundvikliga offer, är att förväxla empirisk verklighet med identitetskonstruktioner. Den feministiska aktivismen mot sexuellt våld utgick från nödvändigheten att göra kvinnors privata smärta och skam offentlig i en kollektiv vägran att bevara mäns hemligheter.

Från denna punkt har sedan en mängd aktiviteter utvecklats. I århundraden har män tillåtit göra nästan vad som helst mot kvinnor och många aktiviteter är fortfarande inriktade på att göra upp med arvet efter det. Feminister har inte bara dokumenterat denna verklighet utan har även skapat alternativa institutioner. De har också varit pådrivande i kampen för förändring. Många av

Den feministiska aktivismen mot sexuellt våld utgick från nödvändigheten att göra kvinnors privata smärta och skam offentlig i en kollektiv vägran att bevara mäns hemligheter.

Att förneka kunskapen om hur mäns våld gör kvinnor till offer genom att påstå att feminister har skapat begreppet "offerroll", eller att feminister framställer kvinnor som oundvikliga offer, är att förväxla empirisk verklighet med identitetskonstruktioner.

de kvinnor som deltagit i dessa aktiviteter – aktiviteter som kräver att man använder sin "makt att agera" – har själva varit utsatta för olika typer av övergrepp.

De flesta feministiska organisationer som stöder enskilda kvinnor och barn lägger ansvaret för våld och övergrepp på män och samhällsinstitutioner. De har å ena sidan nått insikt om det mod, den styrka och kreativitet som krävs för att kunna hantera att bli utsatt för våldshandlingar. Men å andra sidan känner de till många kvinnor och barn som blivit mördade av män eller fått sina liv för en tid eller för alltid ödelagda av övergrepp mot kroppen, psyket och själen. Man vägrar betrakta kvinnor och barn som antingen oundvikliga offer (eller män som oundvikliga förövare) eller som starka överlevare för vilka övergreppen nästan inte har några efterverkningar alls.

Kathleen Barry undersökte det vedertagna sättet att bemöta utsatta kvinnor som offer. Att ha blivit utsatt för övergrepp blir på det sättet den viktigaste delen av en individs identitet och livserfa-

renheter. Hon hävdar följande:

Egenskapen att vara offer innebär en objektifiering som fastställer en ny måttstock för att tolka erfarenheter, och denna måttstock avfärdar all fråga om vilja och förnekar att kvinnan, trots att hon utsatts för våld, är en levande, föränderlig, växande individ i samklang med andra ... Den förnekar [kvinnors] verkliga levnadsomständigheter och de mycket påtagliga mänskliga ansträngningar de gör för att klara dessa omständigheter ... Att överleva är andra sidan av att vara offer. Det inbegriper vilja, handling, initiativ. Varje kvinna som drabbas av sexuellt våld måste fatta beslut från ena stunden till den andra om sin överlevnad. (1979, s. 38-9)

Förespråkarna för "makt-feminismen" har anklagat dem som de vill angripa för att skapa "offerfeminism", för att se kvinnor som viljelösa och handlingsförlamade. Inte bara har vi – enligt deras åsikt – framställt kvinnor som passiva offer, utan vi har även uppmuntrat dem att bete sig som om de vore det. Detta är raka

motsatsen till feministiska aktivisters medvetenhet och målsättning vad gäller sexuellt våld. Vad "makt-feministerna" kan stödja sig på - fast detta aldrig sägs klart ut - är framväxten av ett medicinskt synsätt, som har förvandlat förståelsen av vad som händer när en kvinna blir utsatt för övergrepp och vilka efterverkningar det får (Kelly 1989).

Denna process har flera beståndsdelar som förstärker och anknäver till varandra:

- Det förhärskande psykologiska synsättet vad gäller effekten av sexuellt våld.
- Skapandet av nya syndrom och diagnoser för psykiska störningar.⁴
- Sätt att beskriva följderna av sexuellt våld som betonar skada och försummar strategier både för att hantera situationen och förstå den.
- Framväxten av olika typer av "behandlingsideologier" inom sjukvårds-, terapi- och självhjälpssektorn.

Att terapeutiska snarare än politiska synsätt på sexuellt våld har ökat märks mest i USA (Armstrong 1994), men kan urskiljas även i Storbritannien. Fastän enskilda feminister har bidragit till denna aspekt av "säljbar" feminism, pågår det en livlig debatt bland aktivister och engagerade

akademiker om konsekvenserna av detta. Terapi man betalar för och kommersiell handledning till självhjälp har ökat jämfört med det befintliga nätverket av feministiska organisationer, som försökte ge kostnadsfritt stöd till alla kvinnor. Dessa fenomen och synsätt har utsatts för övertygande feministisk kritik, både vad gäller det som erbjuds enskilda kvinnor och avpolitiseringsen av sexuellt våld, (se till exempel Armstrong 1994, Dobash och Dobash 1992, Kitzinger och Perkins 1994).

Vi har använt detta exempel för att illustrera de komplexa sambanden mellan de områden och former av feminism som vi tidigare beskrev. Vi är dock medvetna om att vi bara skisserat några av sambanden och spänningarna. Vi hoppas emellertid att vi har pekat på de typer av analys som kan vara användbara inom denna ram och att tidigare sätt att betrakta och beskriva feminismen inte räcker för denna uppgift.

4. Exempelen här inkluderar "battered women's syndrome" (syndrom som misshandlade kvinnor kan utveckla), "child sexual abuse accommodation syndrome" (beteende betingat av sexuella övergrepp i barndomen), "post-traumatic stress disorder" (post-traumatisk stressstörning) och "multiple personality disorder" (multipel personlighetsstörning). Se kritik av Kelly 1995.

OMTOLKNING

AV SEXUELLT VÅLD

detta avsnitt beskriver vi de processer för att nå ny förståelse som feminismen har arbetat med, och några av de dilemman och konflikter som förekommer inom dessa. Detta sammanhang är nödvändigt för att diskutera feministers och andras kritik mot detta arbete.

Vi har blivit vana vid att diskutera sjuttio- och åttiotalen som de perioder då sexuellt våld "upptäcktes". På enskild, institutionell och samhällelig nivå lyftes kunskapen fram ur lager av historisk misstro och förnekanden. Vuxna kvinnor i alla åldrar kom ihåg och/eller började berätta. Sakkunniga och institutioner medgav att de underlätit att se, höra eller misstänka och samhället började inse vad detta oroande faktum kunde betyda. Men feministiska historiker (se till exempel Clarke 1987, Gordon 1988, Jeffreys 1985,

Pleck 1988) har visat att det fanns en medvetenhet om dessa frågor under tidigare århundraden. Till exempel hävdar Linda Gordon (1988, s. 4) följande:

Under större delen av de 110 åren av denna historia var kvinnorrörelserna de mest pådrivande för att konfrontera, offentliggöra och kräva åtgärder mot mäns våld. Engagemanget ökade när feminismen var stark och ebbade ut när den var svag. Kvinnorrörelserna har konsekvent ägnat sig åt frågor om våld, inte bara mot kvinnor utan också mot barn. Men detta innebär inte att när offentlig verksamhet mot våld inom familjen etablerades så företrädde den feministiska synpunkter på problemet.

Det var (och är fortfarande) feministerna som insisterade på att sätta ord på olika former av fysiskt och sexuellt våld, på att

Det var (och är fortfarande) feministerna som insisterade på att sätta ord på olika former av fysiskt och sexuellt våld, på att man skulle använda, och om så krävdes, skapa ord som tydliggjorde både våldshandlingarna och makten bakom dem.

man skulle använda, och om så krävdes, skapa ord som tydliggjorde både våldshandlingarna och makten bakom dem (Kelly 1988). Detta i sin tur ledde till att man började dokumentera utbredningen och förekomsten av mäns våld mot kvinnor. De senaste 25 årens väl underbyggda ifrågasättande av etablerade föreställningar har på ett fundamentalt sätt förändrat grunden för trovärdighet. Men kvinnors medvetenhet om problemet fanns långt tidigare, bara för att begravas och åter upptäckas.

Till skillnad från på 1890-talet är sexuellt våld inte längre onämnbart. Barn och vuxna beskriver nu utförligt sina upplevelser. Vad som är möjligt att berätta är dock helt beroende av vad andra klarar av och är beredda att lyssna till. När kvinnor och barn berättade om det onämnbara tänjdes vår vokabulär och våra känslor ständigt, i likhet med vår uppfattning om vad som är möjligt. Det kvinnor och barn berättat om utbredningen och formerna av övergrepp och upptäckter som barnläkare gjort på bara några månader gamla spädbarn, sammanflätas till en skräckkatalog som är svår att tänka på, än mindre förstå. Men kunskapen om detta har i många länder föranlett lagreformer och ändrad socialpolitik.

En central fråga i samtida femi-

nistiskt arbete om våld och övergrepp har varit att skapa ett språk som gör de många olika formerna av dessa synliga och "uttalbara". Även om referenser till att bli "tystad" har blivit något av en kliché är det inte desto mindre ett grundläggande faktum. Om det inte finns något språk som kan ge en själv ord och ge en möjlighet att berätta för andra, blir händelser bokstavligen "onämnbara" och på betydelsefulla sätt även "omöjliga att veta om".⁵ Även när ett språk existerar, uppmuntrar ett socialt förnekande i offentliga och professionella sammanhang till tystnad.⁶ Samma effekt får det om man skildrar erfarenheter av sexuella övergrepp som sjukdomsbevis eller uppsåtlig vårdslöshet. Barns och vuxnas möjlighet att berätta om sina svåra upplevelser

5. Att upplevelser är "onämnbara" är bokstavligen sant för en del barn och vuxna med handikapp som inte kan använda det talade språket. Deras möjligheter att berätta om övergrepp diskuteras av Margaret Kennedy (1992), och betydelsen av detta för forskningen behandlas av Kelly, Burton och Regan (1994).

6. För närvarande är rituella övergrepp den form av sexuellt våld där detta märks tydligast.

7. Den senaste undersökningen i Storbritannien (Mihill 1994), av studenter vid universitet i Oxford, visade att många kvinnor fortfarande inte tror att de skulle bli väl bemötta av myndigheterna om de anmälde en våldtäkt eller ett sexuellt övergrepp. 93 procent har berättat om övergreppen för någon vän.

Om det inte finns något språk som kan ge en själv ord och ge en möjlighet att berätta för andra, blir händelser bokstavligen "onämnbare" och på betydelsefulla sätt även "omöjliga att veta om". Även när ett språk existerar, uppmuntrar ett socialt förnekande i offentliga och professionella sammanhang till tystnad.

är därför inte bara beroende av tillgång till ett språk som speglar verkligheten, utan även av att det finns ett sammanhang där de kommer att bli hörda och trodda.⁷ Under de senaste tjugo åren har inget mindre än en revolution skett i många västländer – en utveckling från tvekande anonyma redogörelser till vad som ibland kan tyckas som en ändlös ström av detaljerade offentliga uttalanden.

Fastän vad som är möjligt att veta och säga helt har förändrats finns olösta konflikter kvar som har direkta samband med forskningspraxis. Även om ett utrymme har öppnats upp kvarstår en mängd hinder för att berätta om och ge ord åt svåra upplevelser. Barn har kanske ännu inte tillgång till ord. Sätten på vilka förövarna försöker tysta offren kan vara mycket effektiva. Många barn och vuxna fortsätter förringa vad som hänt för att klara av situationen. Minoritetsgrupper kan ha kulturella mönster som kan ge en rad negativa konsekvenser för den

som berättar. Dessutom kan att låta "sunda förnuftet" tolka ord och begrepp resultera i att personer utesluter sina erfarenheter ur begreppet.

Makten hos de förhärskande, av "sunda förnuftet" begränsade, definitionerna utgör ett återkommande dilemma för feminister och forskare. En strategi som använts av båda grupperna har varit att försöka att vidga innebörden av ord som "våldtäkt" och "incest". Genom att använda dem som "samlings substantiv" kan de täcka en rad erfarenheter. De överväganden som ligger bakom denna metod är dels att den utgör en direkt kritik av lagens definitioner och dels att genom den starka laddning dessa ord har visas allvaret i övergreppen. Den speglar feministernas dubbla avsikt med att sätta ord på händelser och företeelser, dels genom att öka medvetenheten om sexuellt våld och dels genom att dra uppmärksamheten till förövarens ansvar för sina handlingar. Beslutet som feminister i Australien tagit att

använda termen "sexuellt angrepp på barn", är ytterligare ett exempel på denna strategi. Förhärskande tolkningar, betingade av "sunt förnuft", dröjer dock kvar och begränsar vad kvinnor som upplevt någon form av "intimt intrång" tror sig berättigade att kalla sexuellt våld. Allmän förståelse av begrepp som "våld", "övervåld" och "övergrepp" varierar och de betyder inte samma sak för alla enskilda människor och samhällsgrupper.

En annorlunda strategi, som har använts av andra feminister och forskare, är att man skapar nya begrepp för att benämna olika upplevelser. Man utvidgar språket självt snarare än ordens innebörd. Forskare föredrar ofta denna strategi av två skäl, dels för att den passar in i en lång vetenskaplig tradition av att skapa "typologier", och dels, vilket är mer användbart, att den gör det lättare att studera likheter och skillnader. Det finns dock ingen grund som alla kan enas om för att bestämma vilka skillnader som är mest betydelsefulla. Förövarens förhållande till offret, hur ofta över-

greppen förekommit, antalet inblandade förövare, sammanhanget i vilket övergreppen ägt rum och typerna av sexuellt våld har alla använts var för sig eller i kombination med varandra för att dela upp övergrepp i olika typer.

Det finns två faror med denna strategi, dels att vi skapar en otymplig och ständigt växande typlära där skillnader förutsätts och likheter går förlorade, och dels att sambanden mellan olika former av sexuellt våld försvinner under detaljerade uppdelningar. Att både övergrepp mot kvinnor och övergrepp mot barn förekommer i samma familj har länge varit känt för kvinnojourkvinnor. Denna insikt saknas dock i större delen av forskningen och hos sociala myndigheter både vad gäller våld i hemmet och övergrepp mot barn (Mullender och Morley 1994). När man i en del fall talat om sexuella övergrepp under barn-
domen har det i själva verket varit fråga om våldtäkt. Till och med utprepad våldtäkt kallas sällan vid sitt rätta namn, utan man föredrar förmildrande omskrivningar som "samlag" eller "penetration".

En annorlunda strategi, som har använts av andra feminister och forskare, är att man skapar nya begrepp för att benämna olika upplevelser. Man utvidgar språket självt snarare än ordens innebörd.

Att både övergrepp mot kvinnor och övergrepp mot barn förekommer i samma familj har länge varit känt för kvinnojourskvinnor. Denna insikt saknas dock i större delen av forskningen och hos sociala myndigheter både vad gäller våld i hemmet och övergrepp mot barn

Vi har i andra sammanhang påpekat att det är omöjligt att skapa kategorier som helt utesluter varandra (Kelly 1988, Kelly, Regan och Burton 1991), inte minst därför att kvinnor och barn utsätts för många olika slags övergrepp samtidigt. Vi är också medvetna om att typologier lätt blir styrmedel om de innehåller underförstådda eller uttryckliga föreställningar om att övergrepp kan rangordnas efter skada och hur grova de är.

Under tidigt nittital växte ett folkligt och intellektuellt tvivel på färsk forskningens resultat om förekomsten av sexuellt våld fram. Två offentliga debatter i Storbritannien i juni 1991 och i oktober 1993 om så kallad "date rape" (våldtäkt som inträffar i samband med en träff, ö.a.) som följdes av utgivningen av Katie Roiphes bok (1994), illustrerar detta. Användningen av det nedsättande begreppet "offer-feminism" kommer delvis från dessa dispyter om begreppens innebörd och våldets utbredning. Om man vidgar vad som "räknas" som sexuellt tvång och övergrepp betyder

detta att det blir mer att räkna. När vi omtolkar våld vidgas oundvikligen uppskattningen av utbredning och omfattning. Skapelsen av "false memory syndrome" ("falska minnen-syndromet")⁸ har gett ytterligare bränsle till debatterna om hur tillförlitliga enskilda kvinnors och barns redogörelser är, och om hur vanligt förekommande sexuella övergrepp i barn domen egentligen är.

Det mest utstuderade angreppet från akademiskt håll mot feministisk förståelse av sexuellt våld har kommit från Neil Gilbert i USA. Gilbert har bedrivit något av en "kampanj", inte bara mot forskningsresultaten om våldtäkt och sexuella övergrepp i barndo-

8. Vi använder avsiktligt ordet "skapelse" eftersom det handlar om organisationer skapade av föräldrar som förfäktar att de blivit utsatta för falska anklagelser för sexuella övergrepp av vuxna döttrar. Det finns inget sådant "syndrom" i den kliniska litteraturen, men det pågår en debatt om "återvunna minnen" (se Armstrong 1994 och Kelly 1994 och Brittiska Psykologförbundets diskussionsdokument 1995 för utförligare diskussioner).

men, utan även mot den betydelse dessa resultat har fått i samhället. Han har framträtt mycket i media och gett ut en anseelig mängd skrifter. Hans argument summeras i artikeln *The phantom epidemic of sexual assault* (ungefär: *En spökepidemi av sexuellt övervåld*) som publicerades 1991 i tidningen *Public Interest*.

Neil Gilbert hävdar att hans angrepp föranletts av behovet av större "objektivitet" i forskningen. Hans vädjan till en förmodad neutralitet motsägs av hans eget språkbruk. Att referera till forskningsresultat som att de visar på en "pest" (s. 54) eller en "spökepidemi" (s. 65) är inte att vara opartisk. Med uppskruvat röstläge kritiserar han vissa aspekter av samtida forskningsmetoder, men underlåter att upplysa läsarna om de avvägningar som dessa metoder grundar sig på. Vad som i forskningslitteraturen betraktas som ökad skicklighet och känslighet för nyanser, grundade i vad vi nu vet om hur enskilda människor upplever sexuellt våld

och övergrepp, nämns inte. Denna kunskap är dock nödvändig för att resultaten skall kunna tolkas och utvärderas. Gilbert för fram tre punkter som ska visa varför siffrorna om förekomsten av sexuellt våld är "osannolikt höga" (s. 55):

- Trots att noggranna metoder har använts är definitionerna så vida att de blir meningslösa.
- De vida definitioner som används av forskarna leder till att händelser i många fall definieras som "våldtäkt" eller "sexuella övergrepp" där de tillfrågade personerna inte "såg sig själva som offer" (s. 60).
- Att inkludera många olika slags beteenden i definitionerna både förnekar en individuell tolkning och förringar allvarligt övervåld (s. 61).

Som stöd för sitt argument citerar han uppgiften att 41 procent av kvinnorna i Mary Koss undersökning (1988) om våldtäkt var oskulder vid tidpunkten för händelsen och att 42 procent hade sexuellt umgänge med samma

Det har genom ett antal forskningsprojekt tydligt visat sig att om man använder orden "våldtäkt" eller "sexuella övergrepp" i frågorna får man lägre siffror vad gäller förekomsten av övergrepp än om man använder uttrycken "påtvingat sexuellt umgänge" eller "önskade sexuella handlingar".

Att en stor del av kvinnorna inte ger namn åt händelserna hindrar Gilbert från att se det faktum att mellan en tredjedel och hälften av tillfrågade unga kvinnor har rapporterat att de varit med om påtvingat heterosexuellt samlag.

man igen. I stället för att titta på om samtycke förelåg vid tidpunkten för våldtäkten drar han från tidigare och senare händelser slutsatsen att så var fallet. Han underlåter också att sammankoppla forskningsresultaten om våldtäkt inom äktenskapet med hur lagen begränsar vad som räknas som "verklig" våldtäkt (Estrich 1987) till våldtäkter som begås utomhus, på natten och av en okänd, beväpnad man. Just denna inskränkta definition hindrar många kvinnor från att kalla sina erfarenheter av påtvingat sexuellt umgänge för våldtäkt (Kelly 1988).

Vad Gilbert motsätter sig är att feminister förkastar de förhärskande definitionerna av våld och övergrepp. Det har genom ett antal forskningsprojekt tydligt visat sig (se Koss och Harvey 1991) att om man använder orden "våldtäkt" eller "sexuella övergrepp" i frågorna får man lägre siffror vad gäller förekomsten av övergrepp än om man använder uttrycken "påtvingat sexuellt umgänge" eller "oönskade sexuella handlingar".

De flesta forskare använder numera de senare uttrycken och en del av dem har även frågat svarspersonerna om de skulle definiera någon av de händelser de berättat om som våldtäkt/ sexuella övergrepp. I en stor del av den amerikanska forskning som Gilbert angriper, jämförs dessutom de beskrivna övergreppen med delstatens lagstiftning och räknas som våldtäkt bara om de vore åtalbara som det. Det är en viktig fråga för forskningen varför många kvinnor och män har mer begränsade uppfattningar om vad som utgör våldtäkt än vad lagen har. Men det kan förvisso inte finnas några principiella hinder mot att kalla sådana handlingar för våldtäkt eller sexuellt övergrepp som enligt lagen är det.

Att en stor del av kvinnorna inte ger namn åt händelserna hindrar Gilbert från att se det faktum att mellan en tredjedel och hälften av tillfrågade unga kvinnor har rapporterat att de varit med om påtvingat heterosexuellt samlag. Under Gilberts insisterande på att forsknings-

uppgifterna om utbredningen av sexuellt våld är "osannolika" ligger en speciell tankemodell för vad som sker när kvinnor utsätts för mäns våld. Den innehåller bestämda uppfattningar om vad hon ska uppleva och vilka effekter övergreppet ska få (se tabell 1, sidan 25). För honom måste det vid den aktuella tidpunkten framstå som klart och otvetydigt att hon blivit offer för ett övergrepp som skapat motvilja mot förövaren och lett till uppenbart lidande.

Det är beklagligt att Katie Roiphe (1994) har sällat sig till dessa angrepp på feminismens omtolkning av våld och övergrepp som också ställer svåra frågor om vad som utgör samtycke i vuxna heterosexuella relationer. Det är emellertid inte konstigt att hon blev världspresSENS gunstling efter att hon omarbetat förståelsen av påtvingad heterosexualitet till mäns fördel. Män har alltid hävdat att vad kvinnor kallat för våldtäkt och/eller sexuellt tvång endast var "hårdhänt" eller "dåligt" sex. Detta väcker den intressanta tanken att kommersialiserad "säljbar" feminism är den som är minst hotfull för den nuvarande sam-

hållsordningen. Eftersom frågan här inte enbart gäller utbredningen av våld mot kvinnor och barn utan även den omfattning i vilken män begår våldshandlingar, leder det till en djupgående kritik av familjen och heterosexualiteten.

Gilberts position är den att om inte kvinnor (och antagligen barn) definierar sig själva som "offer", och han kan godkänna deras uppfattning, så har inget övergrepp skett. Katie Roiphe och Camille Paglia intar en än mer restriktiv position. För dem är varje efterföljande omtolkning av en händelse ett slags kvinnlig form av "surt sa räven" och ett sätt att göra sig själv maktlös. Enligt dem är i princip det enda som utgör våldtäkt så kallad främlingsvåldtäkt. Sådana åsikter för oss tillbaka till det utgångsläge vi hade för tjugo år sedan. Och faktiskt påminner vissa aspekter av Camille Paglias offentliga ståndpunkter om den aggressiva reaktionen på kvinnorörelsen från män som Norman Mailer under det tidiga sjuttioalet (alla citaten nedan är från en omfattande intervju i *Irish Independent* 12 januari 1994):

Män har alltid hävdat att vad kvinnor kallat för våldtäkt och/ eller sexuellt tvång endast var "hårdhänt" eller "dåligt" sex.

Om du dricker 10 tequila, klär dig som Madonna och följer med nån kille till hans rum klockan 3 på natten, blir du då överraskad när han stöter på dig!

Vi måste få kvinnor att inse att de är ansvariga, att sexualiteten är någonting som tillhör dem. Det är upp till dem att använda den rätt och vara förnuftiga med vart de går och vad de gör.

Om du råkar ut för en obehaglig sexupplevelse, än sen? Himla

märkvärdigt! Du spelade rysk roulette och förlorade.

Vissa av följderna av sådana åsikter för två årtionden av feministiska studier och aktivism är uppenbara. Men det är dessutom troligt att det kommer oförutsedda efterverkningar. Att en del av dessa angrep har kommit från den "säljbara" feminismen innebär att kritiken blir mer känd, får större genomslagskraft och blir mer läst än större delen av den forskning den hänvisar till.

BORTOM OFFER

OCH ÖVERLEVARE

SOM MOTSATSPAR OCH/ELLER IDENTITETER

I denna avdelning utforskar vi problemen som är knutna till förenklade tankemodeller av hur det går till när någon görs till offer för övergrepp. De ligger till grund för de perspektiv som beskrivits i föregående avsnitt, men delas av fler än dessa författare. För att göra detta använder vi oss

9. Vi har alla i olika sammanhang, både nu och tidigare, ägnat oss åt stödarbete med vuxna kvinnor. Detta kombineras med vår forskning i det perspektiv vi här lägger fram.

av vår forskning om övergrepp mot kvinnor och barn (se till exempel Kelly 1988, Kelly, Regan och Burton 1991), och särskilt uppgifter om motstånd mot övergreppen och olika sätt att hantera dem.⁹ Både motstånd och sätt att hantera situationen – vad barn, ungdomar och vuxna kvinnor gör för att skydda sig själva – blir oväsentliga kunskapsområden och erfarenheter om vi förlitar oss på de förenklade modellerna av övergreppssituationer. Och detta kan

vara lika sant om de åsiktsriktningar som använder begreppen "överlevare" och "överlevnad".

Den förenklade modell som ligger till grund för en stor del av forskning och praktik kan sammanfattas som uppdelningen "offer"/"överlevare", en begreppsmässig splittring som, om än på annat sätt, ligger under Paglias, Roiphes och Gilberts resonemang. Tabell 1, som är en sammanställning av svar som getts under en övning som vi ofta använder i utbildning, illustrerar detta. Delta-garna ombeds att fundera över vilka andra ord de förknippar med "offer" eller "överlevare". Vad som alltid kommer fram är en serie av motsatsord (fast de inte framläggs direkt som sådana). Tabellen innehåller de "ordpar" som oftast förekommer. När vi påpekar detta under utbildningen understryker vi också att de flesta ord som förknippas med "offer" är negativa, medan de som associeras med "överlevare" är mycket mer positiva. På ett sätt är detta inte förvånande eftersom

begreppen "överlevnad" och "överlevare" växte fram inom kvinno- och självhjälpsrörelserna för att undvika den sociala brännmärkning som förknippas med begreppet "offer". Här ska vi granska de oavsiktliga följderna av denna förändring i språkets användning, en förändring som varken bidrar till att bättre förstå vad som händer när någon görs till offer för övergrepp eller till att stödja drabbade barn och vuxna.

Observera hur många av de ord som återfinns under offer-rubriken är de "sätt att betrakta" kvinnor på som "makt-feministerna" invänder mot. De, i likhet med de flesta kvinnor, önskar inte se sig själva eller andra kvinnor på detta sätt. De föredrar, och till och med förordar, allt det som förknippas med "överlevare" som en källa till positiva självbilder för kvinnor. Att ställa högt och lågt värderade egenskaper sida vid sida som de gör, är djupt orättvist mot mångfalden i kvinnors livserfarenheter och självbilder.

Bilden av en resa från "offer" till "överlevare" är en synnerligen vanlig metafor i självhjälpsböcker och i forskning. Den ligger till grund för mycket av det terapeutiska arbete som bedrivs med barn och kvinnor. De här idéerna framträder tydligast inom den kommersialiserade feminismen.

Tabell 1.

Uppdelning offer/överlevare

Offer	Överlevare
Passiv	Aktiv
Hjälplös	Rådig
Svag	Stark
Sårbar	Modig
Skam	Stolthet
Liten	Kaxig
Sårad	Arg
Maktlös	Kraftfull
Förvirrad	Har kontrollen/ kan klara situationen
Kuvad	Slår tillbaka
Skyldig	Icke skyldig

Även om man ibland använder uttrycken "offer" och "överlevare" utan åtskillnad, beskrivs de oftast som utvecklingsstadier eller faser. Bilden av en resa från "offer" till "överlevare" är en synnerligen vanlig metafor i självhjälpsböcker och i forskning. Den ligger till grund för mycket av det terapeutiska arbete som bedrivs med

barn och kvinnor. De här idéerna framträder tydligast inom den kommersialiserade feminismen. De har bidragit till den snabbt växande marknaden för självhjälpsböcker, till sättet som publicerade personliga berättelser numera inramas av kommentarer från kvinnans terapeut och till den snabba ökningen av olika

Även om ursprungen till denna modell ligger i det terapeutiska perspektivet, har den fått allt större inflytande på en del stödgrupper präglade av feministisk aktivism, såsom våldtäktsjourer och kvinnojourer. På det viset har vi också anammat ett sätt att förstå och förklara som utgår från den enskilda individen.

former av terapi som erbjuds "överlevare" (se Armstrong 1991 och 1994 vad gäller sexuella övergrepp mot barn). Den stora mängden övergrepp medför att det finns en stor grupp möjliga "konsumenter" för denna typ av material och tjänster.

Även om ursprungen till denna modell ligger i det terapeutiska perspektivet, har den fått allt större inflytande på en del stödgrupper präglade av feministisk aktivism, såsom våldtäktsjourer och kvinnojourer. På det viset har vi också anammat ett sätt att för-

stå och förklara som utgår från den enskilda individen. Det märks på ökningen av enskild terapi i motsats till stödgrupper, på att man betonar vikten av att vara "icke-fördömande" och inte "företbra" någon. Det feministiska förhållningssättet däremot erbjuder ett annorlunda – och kollektivt – sätt att tolka personliga upplevelser och göra dem begripliga. Och det uppstår en allt bredare klyfta mellan att ge stöd åt kvinnor och barn och att arbeta för förändringar.

ANTINGEN "OFFER" ELLER "ÖVERLEVARE"?

Föreställningen om utvecklingsfaser eller stadier indelar individer i antingen "offer" eller "överlevare". Detta ger en felaktig bild av både den yttre och

den inre, känslomässiga verkligheten. Alla sexuella våldshandlingar medför att någon blir offer för dem, och om individerna inte dör, har de överlevt kroppsligen.

Denna uppdelning över tiden hindrar en alternativ förståelse där de två begreppen hänför sig till olika aspekter av samma erfarenhet. Att ha blivit gjord till offer är vad som skett – ett fastslaget historiskt faktum. Överlevnad är vad personer som blivit utsatta lyckas uppnå i förhållande till, och ofta trots, denna historiska verklighet. Det är också viktigt att komma ihåg att inte alla som blivit utsatta för övergrepp överlever. Kvinnor och barn blir dödade under angreppen och en del tar sina egna liv när smärtan och lidandet blir outhärdliga.

De negativa betydelseerna som fortsätter att vara förknippade med "offer" framgår tydligt när forskare och/eller kliniker använder termen "offerbeteende" för att beskriva handlingar eller förhållningssätt som de anser vara problematiska. Denna inställning har börjat göra sig gällande också i populärkulturen, så till den grad att nuförtiden pratar unga människor och vuxna om hur de måste sluta "bete sig, som ett offer".

Detta sätt att tänka återskapar i sin mer grovhuggna form – om än lite annorlunda – en version av att "lägga skulden på offret" (de tidigare citaten från Camille Paglia är särskilt tydliga exempel). På så vis blir en del av följderna och konsekvenserna av att ha blivit utsatt för övergrepp förvandlade till beteckningar på individers beteende. Faran i att ta till sig eller uppmuntra en självbild där man blivit en "överlevare" är att i det finns en underförstådd förväntan att man därigenom lämnat bakom sig känslor och reaktioner som associeras med "offer".

I värdemotsatsen som blir resultatet har "offer" alla de negativa betydelseerna och "överlevare" alla de positiva. Snarare än att bekämpa stigmatiseringen som följer med att vara "offer", som man i början avsåg, blir den faktiskt förstärkt. Den enda utvägen är att identifiera sig som "överlevare" eller försöka uppföra sig som en sådan. Alla vi som har bearbetat våra egna erfarenheter och/eller stöttat andra vet att de två sidorna

Föreställningen om utvecklingsfaser eller stadier indelar individer i antingen "offer" eller "överlevare". Detta ger en felaktig bild av både den yttre och den inre, känslomässiga verkligheten. Alla sexuella våldshandlingar medför att någon blir offer för dem, och om individerna inte dör, har de överlevt kroppsligen.

Starka, modiga kvinnor och barn kan samtidigt känna sig sårade, små och skadade, både när övergreppen sker och efteråt. Målsättningen för feministiskt stödarbete måste vara att låta båda aspekter existera samtidigt och att vidhålla att båda kan vara sanna, i stället för att bidra till att upprätthålla falska motsatser.

i Tabell 1 existerar samtidigt. Starka, modiga kvinnor och barn kan samtidigt känna sig sårade, små och skadade, både när övergreppen sker och efteråt. För den som kämpar med förvirring, skuld, och en känsla av att vara värdelös och att inte ha rätt till någonting – känslor som orsakats av övergrepp – kan att kunna se sig själv som "överlevare" vara ett positivt steg framåt. För andra, som har hanterat situationen

genom att visa för sig själva och andra hur kompetenta de är och att de "har kontroll", kan det vara ett viktigt steg mot att sammanmälta olika aspekter av upplevelser och känslor att erkänna "offrets" smärta och lidande. Men målsättningen för feministiskt stödarbete måste vara att låta båda aspekter existera samtidigt och att vidhålla att båda kan vara sanna, i stället för att bidra till att upprätthålla falska motsatser.

VÄRDET AV MOTSTÅND OCH FÖRMÅGA ATT HANTERA SITUATIONEN

Om man delar upp att bli gjord till "offer" och att "överleva" i olika tidsperioder bortser man från allt det som den utsatta gör för att klara sig under själva övergreppen. Man förutsätter i stället att hon då är passiv. Ändå visar all forskning att barn, ungdomar och kvinnor har många strategier för motstånd (till exem-

pel att säga nej, kämpa emot fysiskt, försöka undvika förövaren, låtsas vara sjuk) och sätt att hantera situationen (till exempel att "stänga av" under övergreppen eller förringa och glömma dem). Barn och vuxna förtränger eller förringar ofta sina strategier för motstånd. Först när man uttryckligen frågar efter dem kom-

mer de ihåg eller tar upp vad de gjorde. Dessa minnen, när de väl blivit ihågkomna, erbjuder en mycket bra utgångspunkt för att bearbeta skuld och självanklagelser. De flesta barn, ungdomar och vuxna, som varit utsatta för sexuella övergrepp och/ eller sexuellt våld, tror nämligen att de borde ha kunnat stoppa övergreppen. I stödjande verksamhet har det blivit vanligt att man starkt för fram budskapet "det var inte ditt fel". Enligt vår erfarenhet är det sällan meningsfullt att upprepa detta budskap när skulden redan är djupt införlivad i en persons känslor. Vad som behöver utforskas är varför personen känner sig skyldig, inklusive hur förövarens handlingar och ord förstärkte den känslan. Det är också viktigt att lyfta fram de strategier för att undvika övergreppet eller för att göra motstånd som hon använde.

Att i sina känslor införliva skulden kan delvis vara ett sätt att försöka förstå hur man kan förhindra vidare övergrepp – att föreställa sig vad som skulle ha kunnat vara annorlunda för att se till att det blir så i framtiden (Kelly 1988). Detta sätt att tänka kan även leda till att man förtränger de misslyckade planerna och strategierna man använde eftersom deras "brist på effekt" gör det svårare att skapa trygghet i framtiden. Detta kan få både positiva och negativa konsekvenser – man kan få en känsla av möjlig trygghet, men på bekostnad av att man måste ignorera aspekter av tidigare erfarenheter. Att minnas att man inte var passiv, att man hade strategier, har liknande motsägelsefulla resultat. Man kan flytta skulden för det som hände från en själv, men samtidigt får man svårare att skapa trygghet i framtiden.

ATT FÖRSTÄRKA ELLER

FÖRSVAGA AVSKÄRMANDE

Motsättningen mellan "offer" och "överlevare" ger föga utrymme att undersöka de olika saker som utsatta kvinnor gjort för att klara sig och överleva – de nödvändiga försvar som utvecklades vid tiden för övergreppet.

Om man behåller försvarsstrategier kan det leda till svårigheter senare i livet (Kelly 1988). Ett tydligt exempel är de olika sätt som barn och vuxna avskärmar sig på för att begränsa hotet, rädslan och smärtan de upplever.

Som psykiska försvar när övergreppen äger rum är de mycket effektiva. Men som bas för senare samvaro med andra människor kan de bli alltmer begränsande och frustrerande. Till exempel kan kvinnor och barn söka hantera situationen genom att leva i nuet eller för/i lyckliga tider och glömma/avskärma sig ifrån "svåra" (det vill säga övergrepps-) tider. Detta kan leda till att de får svårt att möta verkligheten och/ eller hantera konflikter. Sådan svårigheter får en rad negativa följder både för hur man hanterar praktiska, vardagliga angelägenheter och för ens förhållanden till andra.

Om man gör uppdelningar i "offer"/"överlevare" och barn/ vuxen förstärker man snarare än försvagar det avskiljande/avskärmande som är en följd av övergrepp. Den kraftfulla metaforen "det inre barnet", som används mycket inom terapi och annan stödjande verksamhet förstärker också åtskillnaden. Den söndersplittrade och förvirrade jag-känsla som en del barn, ungdomar och

kvinnor upplever, är inte, som många postmodernistiska teorier hävdar, en källa till kreativitet eller positiva spänningar. De flesta upplever den snarare som ett hinder för att uppnå önskade förändringar i livet.

Genom att inse att en persons strategier för att hantera övergreppssituationen har ett direkt samband med hennes överlevnad, kan vi lättare förstå hur djupt hotande det kan vara att ge upp dem, oavsett hur bekymmersamma de är under nuvarande omständigheter. Bara genom att spåra dem tillbaka till deras ursprung som en strategi för överlevnad (i motsats till att kalla dem "offerbetende"), och genom att bekräfta att de på den tiden var riktiga och nödvändiga, kan människor släppa taget om gamla sätt att hantera situationer. Därefter kan de utveckla nya, som bättre passar för deras förändrade situation.

Bara genom att spåra dem tillbaka till deras ursprung som en strategi för överlevnad, och genom att bekräfta att de på den tiden var riktiga och nödvändiga, kan människor släppa taget om gamla sätt att hantera situationer.

De medicinska metaforerna "läkande" och "tillfrisknande" ger ett falskt hopp om att följder av övergrepp kan behandlas på liknande sätt som sjukdomar, och att man kan "bli av med" både symptom och orsak om man bara finner rätt "behandling".

METAFORER SOM INTE ERBJUDER NÅGON HJÄLP

Den populära terapeutiska föreställningen om "en resa" mot överlevnad, med vidhängade föreställningar om "läkande" är både naiva och oriktiga. Det är omöjligt att ändra det som hände i det förflutna – fast många barn och vuxna säkert önskar att de kunde göra det, härav kraften i att glömma som ett sätt att hantera situationen. Vad man kan göra är att se dessa händelser och deras konsekvenser som förklaringar till känslor och reaktioner. Därigenom kan det som skett och dess många konsekvenser och efterverkningar i det förflutna och i nuet, göras begripliga. Att finna någon sorts lösning på innebördsnivå är grundläggande för att man ska kunna få en starkare känsla av kontroll över ens känslor och ens liv.

De medicinska metaforerna "läkande" och "tillfrisknande"

ger ett falskt hopp om att följder av övergrepp kan behandlas på liknande sätt som sjukdomar, och att man kan "bli av med" både symptom och orsak om man bara finner rätt "behandling". På det viset förvandlas sexuella övergrepp på kvinnor och flickor – övergrepp som i grunden handlar om ojämlikhet och användning av "makt över" – till något som liknar att bli smittad av bakterier eller virus. På så vis blir den feministiska analysen av orsaker till våld och övergrepp inte bara oväsentlig utan kanske till och med ett hinder för personligt välbefinnande.

Det finns ingen slutgiltig lösning eftersom livsloppets gång och förändrade livserfarenheter skapar nya slags svårigheter. Både forskning och praktik måste vara medvetna om denna sammansatthet och erkänna att såväl minne som

betydelser varierar med tiden och i förhållande till andra erfarenheter. Till exempel, när någon som blivit utsatt för övergrepp som barn blir förälder/vårdnadshavare till ett barn, blir hon troligen starkt påmind om barns sårbarhet, och det kan leda till nya bekymmer för hur hon ska skydda detta barn.

Att inte erkänna att det är en livslång process att bearbeta smärtsamma erfarenheter kan framkalla bitterhet, oro och förtvivlan, en bitterhet över att "de som skulle hjälpa" inte haft någon lösning. Det kan resultera i ett desperat hoppande från den ena terapeut-

ten till den andra och från grupp till grupp, och/eller "hetsläsande" av litteratur i ämnet – allt i sökandet efter "svaret", "behandlingen". Ett sådant misslyckat sökande kan få flera resultat: en arg och svårhanterlig "konsument" av stödverksamhet, som cirkulerar runt bland myndigheter och organisationer inom den frivilliga sektorn. Det kan ge en känsla av personligt misslyckande, av att vara ett "hopplöst fall" och fortfarande ett "offer". Det kan göra det svårt att se andra livserfarenheter än övergreppet, som får förklara alla ens känslor och handlingar.

ATT ERKÄNNA SKADAN

déerna om "läkande" och de positiva bibetydelserna av "överlevare", som är tydligast i självhjälpböcker, men som också finns i en stor del av forskning och stödverksamhet, gör det svårt att erkänna just hur förödande en del erfarenheter av sexuellt våld kan vara. Att bli utsatt för

återkommande övergrepp under en lång tid och att tvingas hitta sätt att överleva gör en inte till en "trevlig" eller "välbalanserad" person. Hur mycket smärta och undertryckt vrede människor har varierar, men vi måste klara att inse hur djupt skadade en del barn, ungdomar och vuxna är.

Detta förnekar många barns och vuxnas otroliga rådhighet och uppfinningsrikedom när det gäller att framgångsrikt bearbeta övergreppen. De gör det genom att uppamma och använda både sin egen inre styrka och stödet från informella nätverk.

Samtidigt påstår diskursen om "skada", som knyter an till "offer"-begreppets innebörder, att utan ett professionellt ingripande är personer som blivit utsatta för sexuellt våld och särskilt om det skett under barndomen "känslomässigt tidsinställda bomber". Detta förnekar (och definitions-

mässigt omöjliggör) många barns och vuxnas otroliga rådighet och uppfinningsrikedom när det gäller att framgångsrikt bearbeta övergreppen. De gör det genom att uppamma och använda både sin egen inre styrka och stödet från informella nätverk.

BORTOM ANTINGEN/ELLER OCH ATT MINNAS FEMINISTISKA HANDLINGSNORMER

När vi studerat vad vi betraktar som oavsiktliga följder av uppdelningen "offer"/"överlevare", har vi kommit att ifrågasätta att något av begreppen kan vara en användbar identitet under längre tid. I denna, och uteslutande i denna, mening har vi viss anknytning till delar av argumenten kring "egenskapen att vara offer". Men vår utgångspunkt är att när någon blir utsatt för övergrepp är det en händelse som fortsätter att verka över tiden snarare än kvarstanna i det förflutna. Denna typ av händelser får en rad konsekvenser. Men om man under en längre tid behåller något av begreppen som den

viktigaste delen i sin självbild, innebär det att ens jag-känsla fortfarande är hårt sammankopplad med det förflutna. Vi är alla långt mycket mer än vad som gjorts emot oss och hur vi hantarat det. Att överleva måste vara det minsta att sträva efter snarare än det yttersta målet. Det är av den anledningen som vi i denna essä varken använt orden "offer" eller "överlevare" för att referera till människor utan föredragit uttrycken barn, ungdomar, vuxna eller kvinnor. Uttrycken "att bli gjord till offer" och "överlevnad" används för att beteckna särskilda händelser och sätt att reagera på dem.

Vår utgångspunkt är insikten att när ett övergrepp sker måste de utsatta fatta beslut om sätt att överleva, dels vid tidpunkten för övergreppet och dels senare. Dessa beslut är beroende av vad de uppfattar som möjligt utifrån sina speciella omständigheter. Detta synsätt gör att man på ett mer sammansatt sätt kan förstå och bearbeta effekterna av övergrepp – en kombination av fysiska, känslomässiga och sociala effekter samt aktiva sätt att hantera situationen, inom vilken man kan erkänna och bekräfta handlingar/strategier som barn och vuxna använder sig av för att förhindra/undvika övergrepp och/eller deras mest hotande innebörder. Framförallt argumenterar vi för ett synsätt som betraktar och bemöter barn, ungdomar och vuxna som hela människor. Det faktum att de blivit offer för övergrepp är bara en del – om än en mycket viktig sådan – av deras samlade livserfarenhet.

Vi har nått fram till detta synsätt genom vårt arbete som femi-

nistiska forskare och aktivister. Vi har som utgångspunkt kvinnors och flickors erfarenheter och har sedan använt och utvecklat våra egna infallsvinklar för att tolka dem (ofta genom att använda oss av uppgifter från andra kvinnors arbeten). Vi "använder" sedan denna kunskap inte bara i vårt skrivande, utan även i stödarbete och i utbildning som vi bedriver inom våra avlönade arbeten och vid sidan av dem. Ju mer vi "använder" kunskapen, desto fler blir infallsvinklarna och det påverkar i sin tur efterföljande forskning.

Detta för oss (kanske alltför prydligt) tillbaka till vår utgångspunkt; nämligen den ökande klyftan mellan feministiska akademiker och aktivister, och skapelsen av ett nytt fenomen: kommersialiserad feminism. Det är enligt vår åsikt bristen på samverkan mellan de två första som ger makt åt den tredje. I frånvaron av vad Janice Raymond (1986) kallar "eftertänksam teori" och "engagerat tänkande" blir möjligheterna mindre att omarbete

*Detta för oss tillbaka till vår utgångspunkt;
nämligen den ökande klyftan mellan feministiska
akademiker och aktivister, och skapelsen av ett nytt
fenomen: kommersialiserad feminism. Det är enligt
vår åsikt bristen på samverkan mellan de två första
som ger makt åt den tredje.*

dominerande diskurser och ger nyss utarbetade icke-feministiska teorier chans att slå rot. Hon skriver dessutom (ses. 215):

Behovet att tänka inspireras av sökandet efter mening. Därför bör den som tänker aldrig upphöra att se världen omkring sig.

Vi kan knyta an detta till Tania Modleskis (1991) observation (s. 7) att:

Vi behöver beakta omfattningen av hur mäns makt faktiskt befästs genom cykler av kriser och lösningar.

Sökandet efter mening, vad gäller benämning, definition, metoder, personlig upplevelse och personlig identitet, har varit ett återkommande tema i denna essä. Vi har beskrivit försök att angripa feministisk förståelse och ett försök att vidareutveckla den (bortom "offer" eller "överlevare"). Under sent åttiotal och tidigt nittiotal har det gjorts ett antal allvarliga försök att avvärja hotet från feminismen. Modleski pekar på hur dessa angrepp bemötts av den feministiska rörelsen: den feministiska kampen mot patriarkatets makt har övergått till stridigheterna inom feminismen. Hon ställer den avslöjande frågan varför kvinnor har varit mer benägna än någon annan förtryckt grupp att ge upp marken på vilken de (vi) står (1991, s.15).

För att vara i stånd att reagera "eftertänksamt" på sådana utmaningar och för att kunna vidareutveckla feministiska handlingsnormer och värderingar, måste vi åter göra de viktiga frågorna gemensamma för akademiska feminister och aktivister. Vi måste söka återupprätta engagerad feministisk kunskapsinhämtning som ger oss användbar kunskap. Vi behöver klara feministiska "rutiner" för att förmedla tillbaka till forskarna hur denna kunskap har använts och vilka nya frågor som då uppkommit. Resultatet skulle bli att både teori och praktik fick större kraft. Det skulle gynna kvinnor på kort sikt och visa vilka förändringar som behövs på lång sikt.

Liz Kelly
Sheila Burton
Linda Regan

REFERENSER

- Armstrong, L. (1991) "Surviving the Incest Industry", *Trouble & Strife*, 21:29-32.
- Armstrong, L. (1994) *Rocking the Cradle of Sexual Politics: What Happened When Women Said Incest*, New York, Addison-Wesley Publishing Company.
- Barry, K. (1979) *Female Sexual Slavery*, Englewood Cliffs, Prentice Hall. British Psychological Association (1995).
- Cameron, D. (1985) *Feminism and Linguistic Theory*, London, MacMillan.
- Clarke, A. (1987) *Women's Silence, Men's Violence: Sexual Assault in England 1770-1845*, London, Pandora Press.
- Cockburn, C. (1991) *In the Way of Women: Men's Resistance to Sex Equality in Organizations*, London, MacMillan.
- Dobash, R. and Dobash, R. (1992) *Women, Violence and Social Change*, London, Routledge.
- Enloe, C. (1989) *Bananas, Beaches and Patriarchy: Making Feminist Sense of International Politics*, London, Pandora Press.
- Enloe, C. (1990) *Kvinna, giv akt!: Militariseringen av kvinnors liv*, Göteborg, Pax förlag [Engelskt original 1983].
- Estrich, S. (1987) *Real Rape*, Cambridge, Harvard University Press.
- Faludi, S. (1993) *Backlash – Kriget mot kvinnorna*, Stockholm, Norstedts.
- Firestone, S. (1970) *The Dialectics of Sex: The Case for Feminist Revolution*, New York, William Morrow.
- Gilbert, N. (1991) "The Phantom Epidemic of Sexual Assault", *Public Opinion*, 103, 54-65.
- Gordon, L. (1988) *Heroes of Their Own Lives: The Politics and History of Family Violence, Boston 1880-1960*, London, Virago.
- Grant, K. (1994) "Queer Theorie: and what it all might mean for feminism", *Trouble & Strife*, 29/30.
- Griffin, G. (ed.) (1995) *Feminist Activism in the 90s*, London, Taylor and Francis.
- *The Irish Independent* 12/1/94 Intervju med Camille Paglia.
- Jeffreys, S. (1985) *The Spinster and Her Enemies: Feminism and Sexuality 1880-1930*, London, Pandora Press.
- Kelly, L. (1988) *Surviving Sexual Violence*, Cambridge, Polity Press.
- (1989) "From Politics to Pathology: The Medicalisation of Rape and Child Sexual Abuse", *Radical Community Medicine* 36:14-18.
- (1992) "The Contradictions of Power for Women" Tal hållet vid National Women and Housing conference, Ormskirk.
- (1994) "Stuck in the Middle", *Trouble & Strife* 9/30.
- Kelly, L.; Regan, L. and Burton, S. (1993) "Beyond Victim to Survivor: The Implications of Knowledge about Children's Resistance and Avoidance Strategies" in Ferguson, H.; Gilligan, R. and Torode, R. (eds.) *Beyond Childhood Adversity: Issues for Policy and Practice*, Dublin, Social Studies Press.

- Kelly, L.; Burton, S. and Regan, L. (1994) "Researching Women's Lives or Studying Women's Oppression? Reflections on what Constitutes Feminist Research" in Maynard, M. and Purvis, J. (eds) *Researching Women's Lives from a Feminist Perspective*, London, Taylor and Francis.
- Kennedy, M. (red. med Liz Kelly) (1992) "Special Issue: Disability and Abuse", *Child Abuse Review*, 1:2.
- Kitzinger, C. and Perkins, R. (1994) *Changing Our Minds: Lesbian Feminism and Psychology*, London, Onlywomen Press.
- Koss, M. (1988) "Hidden Rape: Sexual Aggression and Victimization in a National Sample of Students in Higher Education" in Burgess, A.W. (red.) *Rape and Sexual Assault* Vol. 2, New York, Garland.
- Koss, M. and Harvey, M. (1991) *The Rape Victim: Clinical and Community Interventions*, Newbury Park, Sage.
- Milhill, C. (1994) "Student Sex Victims Fail to Inform Police" *The Guardian*, 20 December, s 7.
- Modleski, T. (1991) *Feminism Without Women: Culture and Criticism in a "Postfeminist" Age*, London, Routledge.
- Mullender, A. and Morley, B. (1994) *Children Living With Domestic Violence: Putting Domestic Violence on the Child Care Agenda*, London, Whiting and Birch.
- Paglia, C. (1993) *Sex, Art and American Culture*, London, Viking.
- Pleck, E. (1987) *Domestic Tyranny: The Making of American Social Policy Against Family Violence from Colonial Times to the Present*, Oxford, Oxford University Press.
- Raymond, J. (1986) *A Passion for Friends: Toward a Philosophy of Female Affection*, London, Women's Press.
- Radford, J. (1993) *Tal hållet vid Women's Studies Network Conference*, Preston.
- Rich, A. (1978) *The Dream of a Common Language: Poems 1974-1977*, New York, W.W. Norton.
- Roiphe, K. (1994) *The Morning After: Sex, Fear, and Feminism*, New York, Little Brown.
- Stanley, L. (red.) (1990) *Feminist Praxis: Method, Theory and Epistemology in Feminist Sociology*, London, Routledge, Kegan and Paul.
- Steinem, G. (1993) *Förändring inifrån. En bok om självkänsla*, Stockholm, Natur och Kultur.
- Wolf, N. (1993) *Fire with Fire: The New Female Power and How it will Change the 21st Century*, London, Chatto and Windus.

KVINNOFRONTEN

...feministisk, aktivistisk, enviss och irriterande...

KVINNOFRONTEN är en partipolitiskt oberoende aktivistisk kvinnoorganisation, som bildades 1977.

Vi arbetar mot allt förtryck av tjejer och kvinnor utifrån vår plattform med konkreta krav i olika frågor.

Kvinnofronten har både lokala grupper, som bygger på var medlemmarna bor, och arbetsgrupper, som samarbetar över hela landet omkring särskilda ämnen.

På somrarna ordnar vi sommarläger där medlemmar och intresserade från hela landet deltar. Det blir ett peppande sätt att mötas, utbyta erfarenheter och inspirera varandra, där vi varvar föreläsningar, diskussioner och andra aktiviteter. Vi har också ett väldigt populärt

nyhetsbrev för medlemmar: *Ordet är ditt, syster!*

Kvinnofronten vill vara en platt organisation, där alla medlemmar kan påverka. Därför har vi ingen styrelse, utan har delat upp allt organisatoriskt arbete på olika centrala grupper.

Vi arbetar utåtriktat med aktivism och folkupplysning, men också med parlamentariskt arbete, som remissvar till statliga utredningar i ämnen som rör tjejer och kvinnor.

Grunden för Kvinnofronten är det kollektiva arbetet, där vi kan peppa varandra, utveckla vår gemensamma analys och arbeta tillsammans med konkreta feministiska krav i viktiga frågor.

*Systerskap ger styrka
- kom med i Kvinnofronten!*

BORTOM OFFER ELLER ÖVERLEVARE

Sexuellt våld, identitet och feministisk teori och praktik

Det nionde häftet i Kvinnofrontens serie *Historiska feministiska texter i nyutgåva* är en text av forskarna **Liz Kelly**, **Sheila Burton** och **Linda Regan**. Texten visar på skillnaden mellan en allt vanligare kommersialisering av feminismen och vår feministisk aktivism när det gäller synen på kvinnors utsatthet för mäns sexualiserade våld.

Texten avslöjar myten om kvinnor som antingen "offer" eller "överlevare" efter sexuellt våld, och visar med tydliga exempel på hur det i själva verket inte finns något sådant antingen/eller. Författarna visar också vad denna kommersialiserade omtolkning av feminismen får för följd.

Sedan texten skrevs har både kommersialismen och individualismen brett ut sig än mer. Därför tycker vi att det känns desto viktigare att sprida vidare denna feministiskt aktivistiska analys idag.

EN BROSCHYR FRÅN KVINNOFRONTEN

ISBN 978-91-985203-8-5